

HOOFDSTUK 16

Het andere deel van de som van de Christelijke leer is, dat men moet weten of de voorzienigheid Gods veranderlijk is, of niet en of wij hetgene, dat wij doen, uit noodwendigheid doen. En dit noemt u ook ongoddelijk, neuswijs, ijdel en onnodig, zoals alle goddelozen doen, ja van wie de duivel een spin-vijand is. En het zou u geen dwaasheid zijn, wanneer u zich van deze kwestie kon ontslaan en vrijmaken, zo het een theoloog hierin vrij stond. Maar u toont hiermede dat u een slechte retor en theoloog bent, die zonder deze stukken zich voorneemt over de vrije wil te schrijven. Nu wil ik hier aan de meester het handwerk leren, en de welsprekende Erasmus leren spreken. Zeg mij eens, zo Quintilianus, die de manier van goed en sierlijk spreken onderwijst, u wilde wijsmaken, zeggend: "dat de stukken en leerpunten van de vinding, van de dispositie of ordelijke stelling, van de welsprekendheid, van de memorie en van de uitspraak nagelaten moesten worden" en dat het dwaasheid was zich daarover te bekommeren, maar dat het genoeg was dat men wist, dat de welsprekendheid een fraaie kunst was, zou u deze kunstenaar niet uitlachen? Anders doet u niet. Want zo u van de vrije wil wilt spreken en schrijven, zo verwerpt u het hele lichaam en de delen van de kunst, waarvan u zult spreken. Het is ook niet mogelijk, dat u kunt weten, wat de vrije wil is¹, tenzij dat u eerst weet wat de menselijke wil vermag, wat God daarin werkt en of alles noodzakelijk geschieden moet, dat God voorziet. Zeg mij toch eens, leren de meesters en geleerden bij u niet, dat wanneer men van een zaak behoorlijk wilt spreken, dat men eerst onderzoekt of zij is; daarna wat het is? wat zijn delen zijn? welke zijn tegenoverstelde of tegenstrijdige is? wat daaraan hangt? wat daarmede gelijk is? etc. Maar u komt en berooft de arme vrije wil van al deze dingen en u verhandelt geen vragen hierover, als alleen of er een vrije wil is en dat met zulke argumenten, als wij zullen zien, dat ik in mijn leven geen ongeschikter boek over de vrije wil heb gelezen, uitgenomen de schone rok der sierlijke woorden, waarmede het bekleed is. De Sophisten handelen hier gewis beter, die, als zij van de vrije wil willen spreken veel beter onderscheiden en deze kwestie onderzoeken, namelijk: "of daar een vrije wil zij? wat het is? wat het doet? wat zijn vorm en gestalte is? etc." Al is het waar dat zij niet bewijzen, hetgeen zij voornemen. Zo zal ik dan met dit mijn boek, u Erasmus, zo lang dringen en alle Sophisten met u, totdat u mij de krachten en de werkingen van de vrije wil beschreven hebt; en ik zal u dringen, naar ik hoop met de Hulpe Christi, dat ik hoop dat u berouw zult krijgen van uw uitgegeven boekje, genoemd Diatribe.

HOOFDSTUK 17

Nu ik zeg, dat het een Christen niet alleen dienstig, maar ook ter zaligheid nodig is,² dat hij weet en kent dat Gods voorzienigheid onveranderlijk is en dat Hij alle dingen voorziet en voorneemt, voor een onveranderlijke en eeuwige onbedriegelijke wil. En met deze bliksem wordt de vrije wil gans terneergeslagen en vertreden. Daarom diegenen die de vrije wil willen verzekeren en vasthouden, moeten hieraan, dat zij dit moeten ontkennen of zich op een andere wijze hiervan ontlasten of bevrijden. Maar eer ik dit met mijn disputatie en met Schriftuurlijke autoriteit bewijs en vastmaak, zo zal ik het eerst met uw woorden verhandelen. Bent u het niet zelf, Erasmus, die een weinig tevoren hebt verzekerd: "dat God van nature rechtvaardig en van nature allergenadigst is?" Zo dat waarachtig is, volgt er dan niet uit, dat hij onveranderlijk³, rechtvaardig en genadig is, dat gelijk Zijn natuur in der eeuwigheid niet veranderd wordt, zo ook niet Zijn rechtvaardigheid en genade? Maar hetgeen van Zijn rechtvaardigheid en genade wordt gezegd, moet ook desgelijks van Zijn wijsheid, wetenschap, goedheid, wil en andere Goddelijke eigenschappen gezegd worden. Zo men deze dingen van God godvruchtig en zalig mag verzekeren, wat is u overkomen, dat u uzelf tegenstrijdig bent, nu verzekerend, dat het goddeloosheid, curieusheid en ijdelheid is te zeggen, dat, God onveranderlijk alle dingen voorweet? Ziet toch, u zegt: dat men wel moet weten en leren, dat de wil Gods onveranderlijk is en u verbiedt Zijn onveranderlijke voorwetenschap te leren en te houden. Gelooft u dan, dat Hij niet willend iets voorziet, of niet wetend iets wil? Zo Hij willend

¹ Niemand kan weten wat de vrije wil is, zo hij ook niet weet, wat ze vermag.

² De voorzienigheid en wil Gods is onveranderlijk.

³ God is onveranderlijk.

voorweet, zo is het een eeuwige en onveranderlijke wil, want het is Zijn natuur, zo Hij voorwetend wil, het is een eeuwige onveranderlijke en onbewegelijke voorwetenschap, terwijl dit Zijn Goddelijke natuur en aard is.

HOOFDSTUK 18

Hieruit volgt nu onwederlegelijk, dat al hetgene, dat wij doen en al hetgene dat er geschiedt, al schijnt het voor ons, dat het veranderlijk geschiedt en bij geval, dat het nochtans noodwendig en onveranderlijk geschiedt, zo u de wil Gods aanmerkt. Want Gods wil is krachtig en kan niet verhinderd worden, terwijl die niets anders is dan de natuurlijke macht en kracht Gods; Hij is ook de allerwijste, omdat Hij niet bedrogen kan worden. Als nu de wil niet verhinderd kan worden, zo kan het werk zelfs niet verhinderd worden, dat het niet zo in plaats, tijd, wijze en mate geschiedt als God het voorziet en wil. En zo de wil Gods zodanig was, dat het zou ophouden als het werk volbracht was, zoals de wil des mensen doet, die als zij een huis gebouwd hebben zo zij wilden, daarna ophouden zulks te willen, gelijk het ook in de dood geschiedt; dan zou men met waarheid mogen zeggen, dat er iets bij geval en veranderlijk geschiedt. Maar hier geschiedt het anders, het werk houdt op en de wil blijft, daarom zij het verre dat Zijn werk als het geschiedt en blijft, veranderlijk en gevallen zou blijven; maar hier noemen wij: "bij geval", (opdat wij met woorden niet bedriegen) niet het werk dat bij geval geschiedt, maar hetgene dat uit een veranderlijke wil geschiedt, welke wil niet in God is. Wederom wordt een werk niet anders dan gevallen genoemd, dan alleen ten aanzien, dat het voor ons bij geval en ons onwetend geschiedt, omdat onze wil of hand dat aangrijpt en aanneemt, als bij geval Hem voorkomend, terwijl wij daaraan van tevoren niet gedacht noch gewild hebben.

HOOFDSTUK 19

Hierover hebben de Sophisten nu lange tijd en veel jaren hun hoofd gebroken en getwist⁴ maar eindelijk overwonnen zijnde, zijn zij gedwongen te bekennen, dat alle dingen noodwendig geschieden, doch door een noodwendige consequentie (zo zij zeggen) maar niet voor een noodwendigheid consequentis. Met zulke woorden hebben zij tegen de kracht dezer kwestie willen komen, zij zijn hiermede niet ontkomen, maar bedriegen veel meer zichzelf, want dat deze subtile vond niet bestaat, zal ik licht aantonen. Deze necessitas consequentiae of de noodwendigheid des gevolgs hebben zij genoemd (omdat ik wat plomp spreek): "wanneer God iets wil dat het noodwendig is dat het geschiedt, maar dat het nochtans niet nodig is, hetgeen dat geschiedt, maar kon wel niet zijn." Want God alleen moet noodwendig zijn, alle andere dingen kunnen wel niet zijn, zo God wou. Dus zeggen zij, dat de werking Gods noodwendig is zo Hij wil; maar dat het werk zelf niet noodwendig is en wel niet kon zijn. Maar wat richten deze Sophisten uit met deze spottelijke woorden? Wat anders dan dat een gemaakt ding of een creatuur niet noodwendig is, dat is: het heeft geen noodwendig wezen en dit is niets anders, dan dat een gemaakt ding of creatuur niet God zelf is. Dan blijft niet weiniger dit waar, dat alle dingen noodwendig geschieden, zo Gods werking van nood of noodwendig is, of dat werk niet zulk een wezen heeft, dat het noodwendig moet zijn, dat is: Geen God is. Want zo ik noodwendig moet worden, zo heb ik er niet veel aan, dat mijn wezen veranderlijk is, als ik niettemin (die veranderlijk ben en geen noodwendige God) worden moet. Daarom houdt deze hun spottelijke vond, dat zij in 't Latijn noemen necessitate consequentiae, sed non necessitate consequentis, niets anders in, dan dat alle dingen wel noodwendig geschieden, maar dat hetgene dat aldus ontstaan is, niet God zelf is. Maar was het nodig dit ons te zeggen?, alsof zij vreesden dat wij zouden zeggen, dat de gemaakte dingen of creaturen God zijn, of dat zij een Goddelijke of noodwendige natuur hebben. Zo blijft dan ons besluit vast en onoverwinnelijk, dat alle dingen noodwendig geschieden, dat is, zo God het voorzien heeft. En hier is geen donkerheid of twijfel. Hij zegt door de profeet Jesaja 46: 10: "Mijn raad zal bestaan en Ik zal Mijn welbehagen

⁴ Al wat geschiedt moet noodwendig geschieden. Necessitate consequentiae, necessitate consequentis. Dat noodwendigheid des gevolgs en noodwendigheid die volkomen is.

doen." Wat voor een kind zou' zo dom zijn, die niet verstaan zou wat deze woorden beduiden: "Raad, welbehagen, bestaan, doen."

HOOFDSTUK 20

Maar waarom zouden deze dingen voor ons Christenen duister en verborgen zijn? Waarom zou het ongoddelijk, neuswijs en ijdel zijn, deze te verhandelen; terwijl zelfs de poëten en heidenen en vele andere gemene lieden dit hebben gemerkt en geweten, ja in gemeen gebruik ze altijd in de mond gehad en nu nog dagelijks hebben, wanneer zij zeggen: "Het geschiedt zo God wil, zo het God liefd, zo Hij alle dingen verordineert en beschikt heeft, etc." Hoe dikwijls dan gedenkt Virgilius die eeuwige wil, die hij in 't Latijn *fatum* noemt? Hij zegt "Certe stant omnia lege." Dat is, het is gewis en vast besloten hoe alle dingen zullen gaan en moeten. Alsmede "Stat sua cuique dies," dat is, het is besloten hoe lang een iegelijk leven zal. En deze poëet doet niets anders in het beschrijven van de desstructie van Troije en van het opkomen van het Roomse Rijk dan dat hij wil aantonen, dat het "*fatum*" dat is de eeuwige wil, meer vermag dan al het vermogen en doen der mensen en zo wil hij alle dingen en alle mensen onder de noodwendigheid besluiten en onderwerpen. Dezelfde poëet heeft zelfs zijn onsterfelijke goden aan het *fatum* onderworpen, die zij noodzakelijk zouden moeten ontwijken en zelfs Jupiter en Juno. Daaruit hebben zij ook de drie godinnen⁵, die zij *Parcas* noemden gedicht, waarvan zij zeiden, dat zij waren onveranderlijk, onverzoenlijk en onwederroepelijk. Deze wijze vernuftige mensen hebben waarachtig bevonden, hetgeen hun ervarenheid met de zaak getuigt, dat het de mensen nooit naar hun voornemen en naar hun aanslagen gaat; en dat het gewoonlijk en meestal anders valt en geschiedt als de mensen voorgenomen hebben. Daarom sprak Hector bij Virgilius: "Had Troije met het zwaard of met de vuist behouden kunnen worden, deze mijn vuist en mijn zwaard zou ze ook wel behouden hebben," alsof hij zeggen wou: "Nu was de rechte tijd gekomen." etc. Daarom horen wij nog dagelijks deze spreekwoorden onder het gemene volk. "Het geschiedt zo God wil. En zo God wil, zullen wij het doen. Ja, het heeft God alzo liefd, God heeft het alzo willen hebben." Alsmede: "Zijn tijd was gekomen." Daardoor kunnen wij horen, dat in de harten van het gemene volk de kennis van de Predestinatie en voorwetenschap Gods niet minder gebleven is, dan de kennis van de Godheid zelf. En diegenen die voor wijzen willen doorgaan, zijn met hun disputeren zover gekomen, dat zij hun harten verduisterd hebbende, dwazen zijn geworden. Rom. 1. En hebben durven ontkennen datgene de poëten en het gemene volk, ja hun eigen conscientie voor gebruikelijk, vast en waarachtig hebben gehouden.

HOOFDSTUK 21

Daarbij zeg ik ook dat deze dingen niet alleen waarachtig zijn, zoals wij hierna ook uit de Schrift zullen bewijzen, maar ook dat dezelve te kennen en te weten, godvruchtig en noodwendig is. Want zo men deze dingen niet kent noch weet, zo kan er geen geloof noch godsdienst zijn. Dat zou waarlijk heten God niet kennen, waarmede de zaligheid, zo men wel weet niet zou kunnen bestaan. Want zo u betwijfelt of veracht te weten, dat God alle dingen niet bij geval, maar noodwendig en onveranderlijk voorweet en wil, hoe zult u dan Zijn beloften kunnen geloven, Hem vastelijk vertrouwen en op Hem gerust zijn? Want als Hij belooft, zo moet u zeker zijn, dat Hij kan, mag en wil verlenen hetgeen dat Hij belooft, ander zult u Hem niet voor waarachtig houden, noch voor getrouw, hetwelk een groot ongeloof en een hoogste goddeloosheid zou zijn, ja een verzaking van de Almachtige God. En hoe kunt u zeker en gerust zijn, tenzij dat u kent dat Hij zeker onveranderlijk is en onbedriegelijk, als ook noodzakelijk weet en wil en zal doen wat Hij belooft? Wij moeten ook niet alleen zeker zijn, dat God het noodzakelijk en onveranderlijk wil en doen zal, maar wij moeten daarin ook roemen, zoals Paulus: Rom. 3:4: "God is waarachtig, maar alle mensen leugenachtig." En wederom Rom. 9:6: "Het is niet mogelijk dat Gods woord en toezegging kan falen." En op een andere plaats: "Tim. 2:19: "Evenwel het vaste fundament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heere kent degenen die de Zijnen zijn". Tit. 1:2: "welke God die niet liegen kan, beloofd

⁵ Clotho, Achefis en Atropos.

heeft vóór de tijden der eeuwen." En Hebr. 11 :6: "Want die tot God komt, moet gelóven dat Hij is en een beloner is dergenen die Hem zoeken."

HOOFDSTUK 22

Derhalve, zo ons wordt geleerd en wij geloven, dat wij geen kennis moeten hebben van de noodwendige voorwetenschap Gods en van de noodwendigheid Zijner werken, daarmede wordt gewis het Christelijk geloof geheel uitgedaan, de beloften Gods en het gehele Evangelie worden onder de voeten geworpen. Want dit is de enige en hoogste troost der Christenen in alle tegenspoed en zwaarigheid, dat zij weten dat God niet liegen kan, maar alle dingen onveranderlijk doet en dat men Zijn wil niet kan wederstaan, noch dezelve veranderen of verhinderen. Ziet nu, Erasmus, waarheen dat ons deze uw gladde, vaste en vredelievende theologie drijft; en verbiedt en raadt ons, dat wij ons niet zullen begeven om de voorwetenschap Gods en de noodwendigheid in de dingen en in de mensen te leren en u wilt dat wij dit zullen nalaten, schuwen en verachten. Waarmede u ons voorwaar niets anders leert dan de blindheid (die God betert, ons genoeg aangeboren is) te zoeken en de onwetendheid van God en Zijn wil mitsgaders het geloof te verachten, de beloften Gods te verlaten en alle vertroosting des Heiligen Geestes en gerustheid van het conscientie voor ijdel te houden; ja u raadt ons zulks, als Epicurius mogelijk nooit gedaan zou hebben. Daarna, hiermede nog niet tevreden zijnde, scheldt u hem voor een ongodelijke, ongodvruchtige, neuswijze en lichtvaardige, die deze dingen zoekt te weten; maar daarentegen zegt u dat hij godvruchtig en matig is, die het veracht. Wat doet u anders met deze woorden dan dat u verzekert dat alle Christenen neuswijze, ijdele en ongodelijke mensen zijn? En dat het Christendom een Religie van generlei waarde is, hetwelk ijdel, dwaas en gans goddeloos zou zijn? Zo geschiedt het wederom dat als u ons allermeest van de lichtvaardigheid wilt afbrengen, dat u als een dwaze contrarie doende, niet anders leert als de grootste lichtvaardigheid, goddeloosheid en verderfenis zelf. Voelt u nog niet dat uw boek in dit deel zo goddeloos en godslasterlijk is, dat desgelijks niet gevonden zou kunnen worden?

HOOFDSTUK 23

Ik wil hier niet over uw gemoed spreken, zo ik reeds voorheen gedaan heb.⁶ Want ik geloof niet, dat u zo gans verdorven en goddeloos bent, dat u deze dingen ernstig en van harte zou schrijven en zou willen leren, maar ik heb zo willen antwoorden, opdat ik u zou aantonen, welke zeldzame, ongeschikte en goddeloze dingen, hij die een kwade zaak wil verdedigen, gedwongen wordt te schrijven en te spreken. En opdat ik u zou laten zien hoe gevaarlijk het is, wanneer iemand Gods woord en de Goddelijke dingen alleen naar de uiterlijke schijn, de mens ten genoegen, tegen zijn eigen hart en conscientie wil verhandelen. Het is geen spot, noch spel de Heilige Schrift en de Godzaligheid te leren; want in deze zaak geraakt men licht tot de val, waarvan Jacobus spreekt: "Die in een overtreedt, die is in allen schuldig." Zo gaat het als iemand met de Goddelijke dingen wil schertsen en als men niet ernstig, noch in de vreze Gods des Heeren leer verhandelt; zo geschiedt het, zeg ik, dat men licht in vele grove zonden en Godslastering vervalt, gelijk het u hier gebeurd is, Erasmus. De Heere vergeve het u en zij u genadig. Maar dat de Sophisten zoveel onnodige kwesties in deze dingen op de baan hebben gebracht en vele andere onnutte zaken erbij gemengd, dat weten wij en bekennen het met u, wij hebben ze ook veel meer dan u heftig aangevochten. Maar u doet onwijs en lichtvaardig, dat u de reinheid van de Heilige Schrift vermengt en vergelijkt met goddeloze en stoute kwesties van de goddeloze mensen. "Zij hebben dat goud besmet en de fijne verven vervalst," gelijk Jeremia spreekt in zijn Klaagliederen 4:1. Maar men moet daarom het goud niet wegwerpen met het drek, gelijk u doet. Men moet het goud afzonderen en de reine Schrift moet men onderscheiden van het onnut geklap en ijdele kwesties, zoals ik ten alle tijd met alle naarstigheit heb gedaan, opdat een iegelijk zou weten, wat hij voor de Heilige Schrift houdt en wat voor hun ijdel geklap. Het moet ons ook niet bewegen dat zij met haar kwesties weinig goeds hebben gedaan en niets anders uitgericht dan veel twist en onvrede; wij

⁶ Het is zeer gevaarlijk een kwade zaak te verdedigen, inzonderheid in geestelijke dingen.

spreken niet over wat de Sophisten hebben uitgericht, maar hoe wij God recht moeten leren kennen en goede Christenen worden, u moet het daarom niet aan de Christelijke leer wijten, dat de bozen kwalijk handelen, want die dingen kwamen niet hier te pas, u had het papier beter tot een andere reis kunnen sparen.

HOOFDSTUK 24

U gaat in het derde hoofdstuk door en wilt stille en vaste Epicurien van ons maken, ons wederom een raad gevend, welke niet veel beter is dan de voorgaande twee, namelijk: dat er sommige stukken zijn, die al waren ze waar en de mensen mochten dit weten, het nochtans niet betamelijk zou zijn dat ze in het openbaar, voor de gemene man, zouden gepredikt of geleerd worden. Hier mengt u wederom en brouwt de Heilige Schrift en de Sophisten en wereldwijze leringen door elkaar, zonder enig onderscheid en weer tot verachting en lastering van de Heilige Naam Gods en van de Heilige Schrift. Ik heb hierboven duidelijk geleerd, dat alles wat in de Heilige Schrift wordt voorgehouden en geleerd⁷ niet alleen klaar en openbaar is, maar ook noodwendig en zalig, opdat het door een iegelijk geleerd wordt; daarom mag men dit zonder alle zorg, vrij en onbeschroomd aan een iegelijk leren, prediken, onderwijzen en uitroepen, zo het immers van enige stukken is, die in de Heilige Schrift staan. Maar wanneer u van andere dingen spreekt, dat gaat ons niet aan en dat had u hier niet behoeven te zeggen, derhalve verslijt u tijd en papier. U weet trouwens ook wel, dat ik met de Sophisten in geen enkel ding overeenkom, zodat u mij wel had kunnen sparen en verschonen en niet haar misbruiken mij voorwerpen. U behoort in dit boek tegen mij te schrijven. Ik weet waarin de Sophisten misdoen en dit hoeft u mij niet te leren, terwijl ik ze genoeg gestraft heb. Dit wil ik hier eenmaal gezegd en gebeden hebben, namelijk dat u mij niet met de Sophisten vermengt, noch mijn leer met haar dolheid bezwaart. Want u weet zelf heel goed, dat u mij zo onrecht doet.

HOOFDSTUK 25

Nu laat ons de redenen van uw schone raad onderzoeken. Onder andere dingen, die men niet voor iedereen moet leren, zegt u dat ook een stuk is: "Dat God in alle creaturen wezenlijk tegenwoordig zou zijn:" waaruit volgt wilt u zeggen, dat Hij zowel in een heimelijk gemak aanwezig is in den Hemel. En hier bestraft u de Sophisten, die in deze zaak veel dwaze redenen en veel onnut geklap maken. Al was dit zo (zegt u): "het zou evenwel onredelijk en onbehoorlijk zijn dit voor 't gemene volk voort te brengen." Ik zeg ten eerste, laat ze praten en disputeren die willen, wij spreken hier niet over datgene de mensen doen, maar van datgene dat men behoorde te doen, noch hoe de mensen leven, maar hoe men behoorde te leven, Wie van ons doet alom en leeft zoals hij behoort? Daarom wordt de goede lering noch het wellevens niet verworpen noch verdoemd, maar u verwijst en verdoemt ons veel meer. Maar deze vreemde dingen zoekt u ver en u beknaagt alles wat u kon vinden, alleen omdat het artikel van de eeuwige voorzienigheid en voorwetenschap Gods u in de weg staat en terwijl u deze op generlei wijze kunt overwinnen, zo wil hij daarom de lezer verdoven en omvoeren met vele ijdele welsprekende woorden. Maar laat deze dingen varen, laat ons komen tot de zaak zelf. Zeg mij, waartoe hebt u voorheen gezegd: "Dat er enige stukken voor het gemene volk verzwegen behoren te worden?" Houdt u de vrije wil voor zulk artikel? Zo zal dan al hetgeen ik voorheen gezegd heb tegen u zijn, dat de vrije wil door iedere Christen noodzakelijk moet geleerd en verstaan worden. En waarom volgt u uw eigen zeggen niet op? En waarom laat u uw Diatriben of dispuut- boekje niet blijven? Zo wel u handelt met de vrije wil, waarom laakt u wel dan? Zo het verkeerd is, waarom doet u het? En zo u het als een onnodige zaak rekent, zo doet u weer teveel en treedt ver buiten uw perk en hebt met onnut geklap de tijd versleten.

⁷ Al wat in de Heilige Schrift geleerd wordt, mag men onbeschroomd wel openbaar prediken. Hij wil niet zeggen dat men, die nog kinderen in 't geloof zijn, met Melk niet zou spijzen, als hij leert in zijn voorrede der Rom.

HOOFDSTUK 26

Nochthans verhandelt u dit exempel niet goed wanneer u zegt, dat men dit ten onnutte voor het gemene volk disputeert: "Of God ook in de hollen en in privaathuizen tegenwoordig is?" Want u spreekt te menselijk en vleeselijk over God. Ik geef gaarne toe dat er wel enige lichtvaardige predikanten zijn, die onbedachtzaam alleen uit nieuwplichtigheid of uit eergierigheid op de stoel licht over deze dingen klappen en brallen. Maar deze behagen noch God noch de mensen, al zouden zij verzekeren dat God in de hoogste Hemel der Hemelen was. Maar als het voortreffelijke en Godvruchtige predikers zijn, die deze zaak met matige, reine en gezonde woorden voordragen, die mogen dit zonder perikel, ja zelfs met grote vreugde aan de gehele menigte leren. Moeten wij niet allemaal leren, dat de Zoon Gods in de buik van Maria is geweest en uit haar geboren is? Maar wat verschilt de buik des mensen van een andere onreine plaats? Zou men dat niet met grove en lelijke woorden kunnen beschrijven? Maar dat laken en verwerpen wij geheel, daar wij genoeg geschikte en beleefde woorden hebben, waarmee wij deze woorden met eer en fraaiheid kunnen verklaren. Alsmede, het lichaam van Christus zelf is menselijk en natuurlijk geweest als het onze. Wat is in ons lichaam onrein? Mogen wij daarom niet zeggen, dat God lichamenlijk in Hem gewoond heeft, gelijk Paulus zegt? Wat is er lelijker dan de dood? Wat is er verschrikkelijker dan de hel? En nochthans roemt de profeet, dat God met en bij hem is in de dood en in de hel. Psalm 139.

HOOFDSTUK 27

Daarom heeft een vroom en Godzalig gemoed er geen afkeer van te zeggen, dat God in de dood of in de hel is, hetwelk lelijker en verschrikkelijker is dan in een hol of in een privaathuis. Ja, terwijl de Schrift getuigt dat God in alle plaatsen is en alle dingen vervult, zo zal een Christen niet alleen zeggen, dat Hij in die plaatsen is, maar hij zal ook noodzakelijk leren en moeten weten, dat Hij in die plaatsen is. En was het dat iemand zou zeggen, dat wanneer ik door een tiran ergens in een vuile gevangenis of in een privaat werd geworpen (gelijk met vele heiligen gebeurd is) dat ik aldaar mijn God niet zou mogen aanroepen, noch geloven dat hij aldaar met mij zou zijn, totdat ik in een versierde kerk zou komen? Daar u ons dan wilt leren zo lichtvaardig over God te spreken en zo nauw te onderzoeken welke plaats voor Zijn tegenwoordigheid waardig is, zo zult u Hem uiteindelijk ook niet in de Hemel laten zitten. Jes. 66: I: "Want de Hemelen der Hemelen begrijpen Hem niet en zijn ook Zijn tegenwoordigheid niet waard." Maar zoals ik al heb gezegd, u handelt naar uw aard, ons gevend heimelijk ziekten, opdat u onze leer zult verzwaren en gehaat maken, omdat u ziet dat u er niets tegen vermag en voor u onoverwinnelijk is. Aangaande het andere exempel, dat er drie Goden zijn; ik beken dat het ergerlijk is, zoals het geleerd wordt, het is ook niet waar en wordt niet in de Schrift geleerd. Maar de Sophisten zo sprekend, hebben een nieuwe grond van redekavelen gesticht. En wat gaat dat ons aan? Waarom verwijt u ons hun dwaasheid?

HOOFDSTUK 28

Nu over hetgeen u van de biecht en van de voldoening zegt; het is een wonder hoe voorzichtig en flink (naar uw aard) u zich hier gedraagt, het lijkt of u hier op eieren loopt en er geen wilt breken, want u wilt de schijn wekken onze leer niet geheel te verwerpen, noch ook tegen de tirannie van de Paus misdoen, die (naar het schijnt) door u gevreesd wordt. Daarom God en het conscientie op een lijn stellend (want wat gaat het Erasmus aan wat God hierin wil hebben en hoe de concientie hierin wordt geholpen), vertoont u een uiterlijke schijn en roept: u tegen het gemene volk en beschuldigt hen dat zij naar hun boosheid en predikaties van de vrijheid van biechten en van de voldoening misbruiken tot een vrijheid van het vlees; maar dat zij door de noodzakelijkheid van het biechten bedwongen en in toom gehouden worden.⁸ Wat een geweldige reden? Is dit de Goddelijke leer leren? Is dit het ambt van een theoloog die de Heilige Schrift leert? Dat hij de conscientien met wetten bindt, die door God niet zijn gebonden? Ja, die zal helen, vangen en doden, gelijk Ezechiël

⁸ Gevoel van Luther van de oorbiecht, Ezech. 13: 15.

spreekt; zo wilt u ons weer invoeren de gehele tirannie en alle inzetten van het Pausdom, als een noodzakelijke en profijtelijke zaak, omdat door dezelve ook de moedwilligheid en boosheid van het volk wordt bedwongen. Maar ik wil hier niet heftig zijn, al verdienen uw woorden het hier wel; ik zal de zaak kort verhalen. Een goede theoloog leert aldus: Het gemene volk moet in bedwang worden gehouden, wanneer zij kwaad doen, met het uiterlijk zweet, gelijk Paulus leert, Rom. 13: 1-5. Maar hun consciënties moeten niet met valse wetten worden verstrikt, om door zonden te worden gekweld, waar God geen zonden heeft gesteld. Alleen het gebod Gods verbindt de consciënties, opdat de tirannie van de paus, die midden tussen het Woord Gods en het wereldlijk zwaard indringt en de consciënties verschrikt met valse leer, en inwendig de zielen wurgt en uiterlijk ook tevergeefs het lichaam bezwaart, weggedaan en uitgeroeid wordt, want al dwingt ze uitwendig tot de oorbiecht en tot andere lasten, nochtans wordt daardoor het gemoed niet gedwongen noch getemd, maar veel meer ontstoken tot een haat Gods en der mensen, zij kwelt tevergeefs het lichaam in de uitwendige dingen en maakt ze tot rechte hypocrieten, zodat de tirannen niet anders zijn dan grijpende wolven en moordenaars der zielen. En deze wilt u ons weer recommanderen als een goede zielszorger, dat is (om kort te zeggen) u bent een auteur van gruwelijke zielsmoorden, dat de wereld vervuld wordt met hypocrieten, met godslasteraars en zodoende die in het hart verachten, wanneer zij slechts een weinig gedwongen worden; alsof er geen andere manier is om de mensen te dwingen, die geen hypocrieten maakt en de ziel wurgt.

HOOFDSTUK 29

En hier brengt u enige gelijkenissen voort, door welke u bijzonder geschikt en een grote meester wilt schijnen, zoals u zegt. "Dat het ziekten zijn, die met minder perikel verdragen, dan weggenomen worden, als de melaatsheid, etc. En u brengt het exempel Paulus, "die onderscheid heeft gemaakt tussen de dingen, die geoorloofd zijn en tussen die, die betamen en tot nut zijn." Men mag (zegt U) de waarheid zeggen, maar het heeft geen nut dat bij ieder te doen, noch op alle tijden, noch op alle manieren." Ziet toch hoe Erasmus kan praten, nochtans verstaat hij zelf niet wat hij zegt.⁹ In totaal handelt u zo in deze kwestie, alsof onze disputatie gaat over de zorg van een kleine som gelds, of om een andere kleine tijdelijke schade, alsof het niet waard was dat men hierom de algemene rust en vrede zou verbreken en verderven, maar dat niemand hen daarom zo behoort te bewegen, of hij mag te zijner tijd en plaats wijken, doen, lijden en laten. Daarmee klaarlijk te kennen gevend, dat deze vrede en deze gerustheid van het vlees bij u in groter waarde en achting staat dan het geloof, de consciëntie en de zaligheid, als het Woord Gods, als de eer van Christus en als God zelf. Daarom zeg ik u en ik bid, dat u het verstaat, dat deze zaak mij te allen tijd nodig en ernstig is, ja zodanig en zo groot, dat ze beschermt en verzekerd moet zijn, zelfs tot de dood toe, al was het dat de gehele wereld niet alleen geheel in oproer en in twist daarover zou raken, maar ook tot een afgrond en tot niet verzinken. Zo u deze dingen niet verstaat en er geen lust toe hebt, laat hen die verstaan en lust daartoe hebben, die God de genade heeft gegeven.

HOOFDSTUK 30

En geloof mij, ik ben niet zo gek noch uitzinnig, God love, dat ik om geld, dat ik heb noch begeer, of om eer, die ik in de wereld (die mij zo bitter vijandig is) zeker nimmer zal verkrijgen,¹⁰ of om mijns levens wil, waarvan ik niet een uur zeker ben, met zo'n grootmoedigheid en standvastigheid (hetgeen u hardnekkigheid noemt) deze zaak, met zoveel perikelen in mijn leven, met zoveel ongunst van de mensen, haat en toorn en in een woord met alle haat en nijd van de duivelen, zo lang zal drijven en beschermen. Meent u, dat het alleen u ter harte gaat, dat er zo'n oproer en onvrede door het Evangelie verwekt wordt, wij zijn ook niet van steen of ijzer, of beren of wolven. Maar het kan met de wereld niet anders zijn, volgens Gods woord. Daarom (Gods vrede en een vrolijke consciëntie bezittend) verkiezen wij ook liever in het midden dezer onvrede en beroeringen van de wereld, deze waarheid met een onoverwinnelijke en onverderfelijke standvastigheid te verzekeren,

⁹ de vrede des werlds moet niet met de schade der waarheid onderhouden worden

¹⁰ Noteert Luthers protestatie.

dan in de eeuwige onvrede, onder de toorn Gods, in de eeuwige pijnen en kwellingen te verderven. De Heere Christus geve, dat uw gemoed niet zo is, uw woorden getuigen zeker niet anders, dan of u met Epicurus het Woord Gods en het eeuwige leven als een fabel aanmerkt. Aangezien u ons wilt aanraden, dat wij om wille van de paus, koningen en vorsten, en om des werlds vrede wil, de eeuwige waarheid Gods en de zaligheid der zielen (waarbij alle koninkrijken van de wereld niet te vergelijken zijn) zouden laten varen en ons naar de gelegenheid, tijd en plaats schikken. Hetwelk niets anders zou zijn dan God, het Evangelie, het geloof, de zaligheid en alle Christelijke dingen te laten varen en vaarwel te zeggen. Maar hoeveel beter leert Christus het ons, die ons vermaant veel liever de hele wereld te verachten.